

М. Младеновић, ДРУШТВЕНА ЗАШТИТА ПОРОДИЦЕ И ДЕЦЕ, Рад, Београд, 1973, стр. 322.

Ова књига проф. Младеновића представља пионирски покушај систематизације научних знања из најважнијег подручја социјалне политике — друштвене заштите породице и деце. Аутор се нашао пред једним теоријски недовољно развијеним подручјем у коме су присутна различита и често супротна схватања. Та неусклађеност била је доскора присутна и у идеолошкој сфери, као и у научној теорији или практичним решењима у оквиру социјалног законодавства и рада специјализованих професионалних институција.

У већини социјалистичких земаља, па и у нашој, владале су извесно време заблуде о спонтаном разрешењу социјалних разлика са подизањем материјалног благостања земље. Тај вулгарни, механицистички концепт социјалне политике теоријски и практично је обухватао узак круг социјалних проблема у коме су класичне мере социјалне помоћи, изражене у ограниченим материјалним престајацијама, имале доминирајућу улогу. Слаба развијеност институционалне мреже, недовољна практична и теоријска знања и мали број стручних кадрова који се баве социјалном политиком као и њихова непропорционална територијална дистрибуција, обухватање уског круга социјалних проблема, заостајање превентивне за куративном делатношћу, неразвијеност фундаменталних и примењених истраживања у области социјалне политике, само су неки од објективних показатеља доскорашњег „*апсолутног и релативног заостајања социјалне политике*“ (стр. 9., подвукао М. М.), при чему су и код нас нерешене идејно-политичке дилеме утицале на њену стагнацију, све док се у новој реорганизацији друштвено-економских односа нису разрешиле. Читалац ће се уверити да је њиховом разрешењу значајно допринела и ова књига.

У познатој Резолуцији о социјалној заштити Савезне скупштине из 1970. године увиђа се неопходност дугорочног, научно заснованог друштвеног планирања у области социјалне политике, у коме је социјална заштита схваћена као интегрални део друштвено-политичког система. Проф. Младеновић такође износи једну интегралну концепцију социјалне политике и социјалне заштите насупрот њиховој ранијој секторској омеђености. Социјална политика, по њему, треба, пре свега, да штити интересе радничке класе и да са тог класног становишта „... потстиче оптимални друштвени развој активирањем свих људских ресурса и усклађеним планирањем друштвеног и економског развоја“, (стр. 12.). Током целе књиге аутор је остао доследан овој интегралној концепцији социјалне заштите сучавајући се при том са веома великим тешкоћама, било зато што су многе идејно-политичке дилеме још увек присутне, било зато што научна теорија у социјалној политици није довољно кохерентна нити изграђена, а највише зато што је искуствена (нарочито статистичка) грађа нестандардизована и парцијална.

За разлику од уже концепције социјалне заштите у којој је тежиште било на дечијој заштити (додаци на децу, неки облици непосредне дечије заштите, заштита деце лишене родитељског старања или ометене у психичком и физичком развоју и др.) у широј концепцији коју заступа и проф. Младеновић „... готово се бришу класичне разлике између социјалне политике и социјалне заштите и цео систем представља јединство превентиве и куративе, интерресорско и интердисциплинарно јединство социјалних, демографских, економских, здравствених, правних, васпитних и других мера према појединим њеним члановима“ (стр. 19. подвукао М. М.).

Тежиште у овој широј концепцији, као што се из наведеног цитата види, стављено је на друштвену заштиту схваћену у врло широком

значању, заштиту породице, деце и материнства, а не претежно на заштиту деце.

У одељку о односу социјалне политике, социјалне заштите и породице аутор разматра историјске породичне типове и за њих карактеристичне облике социјалне заштите. Кључна идеолошка дилема, која је у социјалистичким земљама кочила целокупни теоријски и практични развој у области друштвене заштите породице и деце, а која је била присутна и код нас, била је: да ли дати примат социо-економској или био-социјалној репродукцији друштва. У југословенској самоуправној концепцији оне чине нераскидиво јединство које се обезбеђује „применом принципа солидарности и узајамности и принципа партиципације грађана у одлучивању о основним правцима развоја друштва, а тиме и породице“ (стр. 36).

Поред социолошке анализе друштвено-историјских типова породице и одговарајућих облика друштвене заштите нешто касније је изнета и њихова нормативно-правна еволуција, која указује да се породично право са социјализацијом савремене породице, њеном све већом демократизацијом (укидањем патријархалног очинског ауторитета, доминације мушкарца над женом, правним изједначавањем брачне и ванбрачне деце и др.) и хуманизацијом (дејуризација правне норме и настојањем да њене функције у што већој мери преузму институције социјалне заштите), негде више а негде мање приближило социјалној заштити.

Истичући чињеницу да између социјалних потреба и социјалне акције постоји већи или мањи раскорак проф. Младеновић даје опште методолошке принципе социјалне политике према породици који представљају једну идеално-нормативну структуру којој се пракса друштвене заштите породице у земљама сличног или различитог политичког уређења брже или спорије приближава. Начела и принципи на којима она почива су следећи: начела демократизације и једнакости, принципи солидарности и узајамности, приоритет превентивне над куративном делатношћу, обезбеђење толерантне социјалне сигурности свим породицама, јединство свих облика породичне, децијске заштите и материнства, партиципација грађана и породица у кретању и реализовању глобалне социјалне политике и, најзад, принципи научне заснованости социјалне политике.

Сагледавање достигнутог степена социјалне заштите породице кроз однос између потреба-облигација (потреба које се односе на задовољење егзистенцијалног минимума) и потреба-аспирација (потреба које у нуклеарној породици стално расту, а које подразумевају разгранату мрежу институција као што су разна саветовалишта, сервиси за помоћ запосленим женама, образовне и васпитне установе и др.) има и већу практичну вредност, с обзиром да незадовољење потреба аспирација постаје све значајније у етиологији друштвене патологије нуклеарне градске породице.

Породице са поремећеном структуром (мигрантске, удовичке породице, породице разведених родитеља, различити типови ванбрачних и непотпуних породица) бремените су друштвено-патолошким појавама, а њихов удео у укупној породичној структури стално расте. Свакако да је једна од најзначајнијих тековина изједначавање брачне и ванбрачне деце у свим социјалним правима. Породице са поремећеном структуром се у једном или више домена налазе у стању социјалне потребе, те је њихова друштвена заштита и интензивнија и разноврснија.

Социјално право није ишло укорак са проширеном концепцијом друштвене заштите све до пре неколико година када се уставним променама, посебним законима и правилницима настојало да се оно приближи раније изнетој концепцији социјалне заштите. Породично право се такође налази пред новелирањем, а већ су донети и неки закони. Тако је Закон о браку доживео низ измена, међу којима су свакако најзна-

чајније оне о бракоразводним узроцима. Недавно је донет и Закон о односима родитеља и деце. Новим законским допунама и изменама проширене су функције органа старатељства у вршењу надзора над родитељским правом, који од органа старатељства треба да прерасте у „*орган за заштиту породице*“. Проширена су овлашћења овог органа и у алиментационим споровима.

Велике измене предвиђају се и у усвојењу, а предложена је и установа храњеништва. Овим изменама фаворизује се отворена друштвена заштита, а хуманизација овог права огледа се и у настојању да се деца лишеној родитељског старања кроз разне форме усвојења пруже приближно слични услови развоја и васпитања као да живе у сопственој породици. У том смислу установа старатељства доживела је код нас и у свету веома велике промене, а наше социјално право, као и нека друга, не праве велике разлике између родитељског и старатељског права. Друштвена заштита и старатељство се међусобно тесно преплићу. Та повезаност је, како истиче аутор, нарочито изражена у куративи (стр. 143.).

Социјализација породице омогућила је да њене најзначајније функције буду оне које су везане за подизање и васпитање деце (васпитно-морална, социјализаторска, емотивна и др.). Дилема о томе да ли се тако не стварају услови за индивидуализацију породице и деце неодржива је, јер би се радикалним подруштљавањем (ако је то уопште могуће) нарушило породично језгро без кога се, како је утврђено у бројним интердисциплинарним научним истраживањима, дете отежано развија у зрелу, интегрисану личност под условом да породица није поремећена или инсуфицијентна. Међутим, управо услед недовољне социјализације других породичних функција путем непосредне, а нарочито посредне дечије заштите (при чему су и једна и друга регионално и слојно неједнако заступљене), породица није увек у стању да на задовољавајући начин обавља ове њој иманентне функције које су од далекосежног значаја за правилан психофизички развој деце. Али то није случај ни са много развијенијим друштвима у којима су објективне материјалне могућности мања препрека у правој реализацији ових доминантних породичних функција него класни и идеолошки чиниоци.

Већина развијених и високоразвијених земаља установила је читав низ новчаних и неновчаних престаџија, међу којима је дечији додатак једна од основних, често не и најзначајнијих. Земље са развијенијим системом социјалне заштите настоје да развију неновчане услуге (разне брачно-породичне агенције и саветовалишта, специјализовани здравствени центри, натурална давања, разне кредитне олакшице и др.), док су у земљама са неразвијеном социјалном заштитом значајније и бројније новчане престаџије.

Код нас постоје две основне врсте непосредне дечије заштите: непосредна дечија заштита коју врше одређене специјализоване институције и службе за васпитавање и збрињавање деце и стална новчана примања ради материјалног потпешења васпитања и развоја детета. Иако у начелу непосредну дечију заштиту могу да користе сва деца најзначајнији облици те заштите (претшколске установе и продужени школски боравак) у великој мери су недоступни породицама са ниским примањима због високих новчаних партиципација. С друге стране, капацитети установа непосредне дечије заштите су испод стварних потреба становништва. Као што смо казали, уочљиве су велике регионалне разлике у броју ових институција, њиховој опремљености и кадровима.

Превентивна дечија заштита („организовано дневно збрињавање деце, обезбеђење друштвене исхране деце, помоћ у збрињавању деце на школовању ван места сталног боравка“ и др., стр. 185.) по обухватности заостаје за куративном, нарочито за појединим облицима ове заштите, као што су разни видови смештаја деце лишене родитељског старања,

деце ометене у физичком и психичком развоју иако баш ови класични облици куративне дечије заштите у укупној структури куративне заштите деце по релативним, а нарочито по апсолутним бројним показатељима имају слабију тенденцију раста, а неки чак показују стагнацију и опадање. С друге стране, неки облици куративне дечије заштите (друштвене заштите васпитно запуштене деце и малолетних делинквената) добијају све већи социјално-политички значај, с обзиром на нагли пораст броја васпитно запуштене деце и малолетних делинквената. Проф. Младеновић разматра развој различитих облика превентивне и куративне дечије заштите доводећи их у органску везу са друштвеним потребама и настојећи да када год је то могуће своје закључке методички изведе из постојеће статистичке евиденције. Упркос чињеници да је превентивној друштвеној заштити деце последњих година дат снажан импулс њеним знатно прецизнијим правним и социјално-политичким формулацијама, институционална мрежа ове заштите је не само недовољна него и неједнако доступна различитим социјално-економским категоријама становништва. Степен обухватности деце из свих друштвених слојева непосредном дечијом заштитом је један од најзначајнијих индикатора њене развијености у целини.

У одељку „Друштвена брига о жени и материнству“ проф. Младеновић је кроз анализу правних и идеолошких аспеката друштвене дискриминације жене убедљиво показао да је та дискриминација одраз класних друштвених односа. У високоразвијеним капиталистичким земљама жене имају осетно нижу квалификациону структуру, нижи професионални статус и нижа новчана примања за обављање истих послова него мушкарци. Њихова запосленост није само знатно нижа од запослености мушкараца, него је карактеришу привременост и дисконтинуираност. Узрок се налази у чињеници да је у тим земљама професионална еманципација, која је основ друштвене еманципације, у крајњем случају подређена биолошкој репродукцији. Готово сва поменута друштвена обележја дискриминације жена, која су најочљивија у најразвијенијој земљи капиталистичког света — САД, у источним социјалистичким земљама су неупоредиво слабије изражена, што аутор доказује обиљем компаративних статистичких података. Иако су код нас жене у професионалном, породичном и друштвеном животу потпуно изједначене са мушкарцима, статистички подаци о њиховом образовању и запослености (нарочито жена из радничких слојева) показују да оне још увек нису стварно равноправне са мушкарцима. Последњих година ова неповољна структура се мења, указујући на убрзану образовну, професионалну и социокултурну еманципацију жена из радничких слојева. Треба имати у виду да је експлоатација жена у свим доменима у предатном југословенском друштву била изузетно драстична. Наше друштво жели да избегне вештачку запосленост која је у неким источним социјалистичким земљама у одређеним периодима била мотивисана идеолошким разлозима.

Одељак о друштвеној заштити остарелих лица представља, по нашем мишљењу, најбоље поглавље књиге јер је аутор у њему дао једну врло разубену анализу економских, социјалних, демографских, друштвено-психолошких обележја остарелих особа, доводећи их у динамичке релације са односима у савременој нуклеарној породици. Посебно се осврнуо на социјално-економски и здравствено веома угрожену категорију старих особа које живе у старачким сеоским домаћинствима, а чији се број нагло увећао са економским миграцијама и емиграцијама најактивнијег дела сеоског становништва.

Удео старог становништва се у нашој земљи стално повећава, тако да се већ сада Југославија приближава земљама са старим становништвом, према предвиђањима, тенденција старења становништва наставиће се и у будућности. Од каквог је то значаја у планирању развоја социјалне политике казују и статистички подаци да је међу старима релативно нај-

више тешких хроничних болесника, људи који живе сами или одржавају површне социјалне контакте са својим блиским сродницима, као и оних који имају лоше стамбено-економске услове живота. Упоредна истраживања о социјално-економским и психолошким везама између остарелих и њихове деце или сродника показују да је број усамљених старих људи свуда висок и креће се око 20% од ове укупне популације. Са старењем се и усамљеност и бројни други проблеми старих особа увећавају и кумулирају. Кратак приказ неких основних резултата показује да су старе особе изгледа најзапостављенија друштвена категорија.

У последњем поглављу дат је приказ носилаца социјалне заштите и њихових самоуправних функција, са посебним освртом на самоуправне интересне заједнице, улогу друштвено-политичких и хуманитарних организација у њој, намену и изворе њеног финансирања, организацију друштвене бриге о породици, жени и материнству. Најзад је изнесен кратак опис и класификације стручних служби, установа и кадрова. Најзначајнија стручна установа у општини је центар за социјални рад који координира и обједињава рад свих осталих стручних служби, спроводи социјалну заштиту у веома широком опсегу, планира развој социјалне заштите у општини или са другим носиоцима социјалне заштите и у републици. У последње време, са стварањем специјализованих и високообразованих кадрова из различитих друштвених наука, центри за социјални рад врше и самостална примењена истраживања.

* * *

Свака научна теорија полази од одређених идеолошких концепција којих њен аутор може али не мора бити свестан. У области социјалне политике теоријска и практична решења су веома тесно повезана са владајућом идејно-политичком мишљу. Проф. Младеновић је у сваком тренутку свестан ове узајамне зависности, те је стално подвргава систематској критичкој анализи. Најдубље идејне потстицаје за стварање једне интегралне социјално-политичке теорије налази у фундаменталним хуманистичким принципима нашег самоуправног друштва. Кад год је то могуће ту интегралну концепцију подвргава искуственој провери, која је, на жалост, још увек доста оскудна. Управо једна идеално-нормативна димензија, настала из критичке анализе практичних резултата, има несумњиву хеуристичку вредност, што је, по нашем мишљењу, велики допринос ове књиге.

Борислав Букановић